

Konference o vyučování sociologie na vysokých školách

Ve dnech 27.—28. června t. r. se v Lednici na jižní Moravě konala celostátní konference zástupců různých vysokých škol v ČSSR o problémech výuky sociologie. Účelem jednání byla výměna zkušeností a kritický pohled na základní aspekty studia sociologie na vysokých školách, zejména na filosofických fakultách, na nichž bylo v minulém roce obnoveno oborové studium sociologie a sociologických disciplín.

Poradu zahájil zástupce MŠK, doc. Mužík, který zdůraznil širší význam obnovy sociologického studia na vysokých školách i potřebu systematické pozornosti různým stránkám jejího vyučování.

O odborném profilu absolventa studia sociologie promluvil dr. Solař (UJEP Brno). Ve svém referátu se zabýval popisem současného stavu výuky sociologie na vysokých školách v ČSSR, problémem plánování přípravy odborně kvalifikovaných sociologů různého typu a některými otázkami jejich přípravy vysokými školami. Vzhledem k potřebám praktického uplatnění sociologů v různých oborech společenského života se sociologie na vysokých školách rozčlenila v a) dvouletý obecně teoretický základ, b) dvouletou sociologickou specializaci, c) jednoleté individuální speciální zaměření k potřebám aplikovaného oboru, ve kterém bude absolvent působit.

V současné době by však nemělo prospěšné prosazovat striktní uniformitu odborné přípravy (např. zavedením jednotných učebních plánů), níméně by bylo užitečné zavést určité základní standardy nároků, jimž by měla výuka vyhovět, aby bylo dosaženo u absolventů studia sociologie spolehlivého kvalifikačního minima. Tyto základní standardy by měly obsahovat následující požadavky:

1. Znalost sociologické teorie a metody na jejích dějinách.
2. Znalost sociologických technik a procedur výzkumu, včetně ovládnutí statistických a jiných početních technik.
3. Znalost dvou vybraných sociologických oborových specializací, z nichž aspoň v jedné prováděl absolvent výzkum.
4. Všeobecný přehled pomocných sociologických disciplín.
5. Dobrá znalost dvou světových jazyků.
6. Závěrečná obhajoba samostatné práce, založené buď na empirickém výzkumu nebo na teoreticko-historickém studiu zvoleného tématu.

Prof. Křofáč (VŠP Praha) promluvil

o sociologickém povolání. Profese sociologa může být buď funkcí přípravy pro povolání anebo funkcí v odborném systému praxe. Zkušenosti z řady západních zemí ukazují, že sociologové jsou zejména činní v přípravě dalších sociologů. Úkolem sociologů není čekat na hotové nabídky praxe, ale spíš iniciativně nabídnout společenské praxi použitelné a prospěšné činnosti.

Praktikové jsou příliš zaujati svými konkrétními problémy, ale neznají sociální systém v oblasti, ve které působí. Zde je místo pro sociologa. Praktikové však vytýkají sociologům nesrozumitelnost jejich analýz daného sociálního systému. Z toho hlediska se může uvažovat o transmissi formalizované sociologické „řeči“ do běžného jazyka. Je nutno u nás objasnit, co je sociologie jako povolání, a jaké je její praktické použití v různých sférách odborné praxe.

Ing. Snobl (Ministerstvo těžkého průmyslu) uvedl, že již v dřívějších dobách se sociologie považovala za *rizikantní obor*, avšak praxe vždy znovu potvrdila, že bez účasti sociologie a sociologů nemohou být dělány závěry o tom, jak řídit společnost. „Řeč“ sociologů musí být učiněna srozumitelnou technikům a ekonomům, jinak nelze od nich čekat sociální objednávku sociologických povolání. Plán potřeby absolventů sociologického studia nelze sestavit podle různých cifér udávaných resorty. Nicméně společenská potřeba odborně vzdělaných sociologů je podle jeho mínění nesporná a značná.

Doc. Machonin (Ústav marxismu-leninismu) vyjádřil mínění, že dozrává doba, kdy musí přijít iniciativa od sociologie k praxi, dříve než opožděním vzniknou škody. V odborné přípravě sociologů je dále nutno mít na zřeteli děbu práce mezi vysokými školami různého typu, přičemž filosofické fakulty budou spíše připravovat pracovníky základního výzkumu a učitele, ostatní fakulty pak pracovníky speciálního výzkumu pro resorty.

Doc. Kohout (VŠE Praha) promluvil o koncepcích výuky na různých typech vysokoškolských pracovišť a zabýval se speciálně otázkami přípravy pracovníků pro obor *sociologie průmyslu*, práce a podniku.

Prof. Tlustý (UK Praha) se vyjádřil rezervovaně k současnému stavu vysokoškolské sociologické přípravy, zejména pokud jde o veliký rozpor mezi nároky na přípravu poměrně velkého množství absolventů na straně jedné, a vybavenosti pracovišť sociologie specializovanými odborníky a výzkumným aparátem na straně druhé. Je

nutné věnovat těmto otázkám velkou pozornost a vyučovat sociologii jen tam, kde budou pracoviště vybavená jak kvalifikovaným sborem učitelů, tak výzkumnými laboratořemi. Prof. Tlustý dále referoval o obsahu a organizaci sociologických výzkumů, zvl. ve vztahu k vysokoškolskému studiu sociologie. Uvedl, že naše dosavadní sociologické výzkumy trpí především těmito nedostatky:

1. Jsou živelné a týkají se irelevantních fakt.
2. Jsou příliš krátkodobé.
3. Jsou obvykle jednoduché a zjednodušující.
4. Neobyčejně se časově protahují a málokdy se jasně uzavírají.
5. Existuje chybné rozdělení na přívržence teorie a přívržence empirického výzkumu.

Celkem lze naše výzkumy charakterizovat jako odtržené od teorie i od praxe. Úkolem vysokoškolského studia sociologie je pomoci tyto nedostatky studentům odhalit, aby se jich ve svém povolání již nedopouštěli.

Na konferenci dále promluvila o zkušenostech bratislavské katedry sociologie dr. Majdová (KU Bratislava). Uvedla mj., že posluchači přicházejí studovat sociologii bez elementárních znalostí základních pojmů, s nimiž musí již první rok pracovat. Nároky na posluchače jsou velmi značné (matematika, jazyky, pomocné obory, praxe a exkurze atd.), takže vzniká otázka, zda jsou reálné. Charakter výuky není určen osnovami, ale osobností a znalostmi učitelů. Dr. Ovesný (UJEP Brno) předložil na konferenci schéma učebního perspektivního plánu sociologického studia, vycházející z komplexního kritéria sjednocujícího požadavky teorie a praxe tak, jak se tyto požadavky jeví při analýze současného stavu naší společnosti.

Jednání konference podalo výrazný obraz soudobého stavu obnoveného studia sociologie v ČSSR. Ukázalo se, zejména v četných diskusích, že prostředky a péče věnované soustavné přípravě sociologických odborníků pro praxi jsou dosud nepřiměřeně malé a ve srovnání s jinými obory společenských věd nepatrné. Zkušenosti prvního roku výuky sociologie na našich vysokých školách potvrdily, že zavedení vysokoškolského studia představuje velmi důležitý krok k *institucionalizaci sociologie* v životě naší společnosti, a tím i k jejímu širšímu praktickému využití.

Závěrem schválila konference rezoluci, ve které se mj. schvaluje základní standard absolventa sociologického studia, požaduje se stanovení relativních proporcí základních typů připravovaných specialistů, doporučuje se sestavení seriózní analýzy jejich společenské potřeby a požaduje se urychlené a účinné využití prostředků k rozvoji peda-

gogické a vědecko-výzkumné činnosti na vybraných základních sociologických pracovištích v ČSSR.

Josef Solař

Sociologie v Rakousku

V naší veřejnosti je rozšířena představa, že ve všech vyspělých kapitalistických zemích je sociologie značně rozvinuta. Avšak v jednotlivých zemích kapitalistického systému je sociologie svým zaměřením a rozsahem značně diferencovaná. Zajímavý je z tohoto hlediska pohled na sociologii v Rakousku, sousední kapitalistické zemi, s níž má naše republika živé styky hospodářské, kulturní a turistické.¹ Všeobecně je možno konstatovat, že Rakousko patří mezi země, v nichž se sociologie začíná rychleji rozvíjet až v posledních deseti letech.² Má to řadu historických příčin, značně odlišných od těch, které v minulých desetiletích zavinily také v naší zemi pokles zájmu o sociologické bádání. Z nich je třeba uvést:

1. Slabší historické tradice rakouské sociologie již z dob předválečných;

2. přerušení vědecké a pedagogické práce v sociologii za nacistické okupace;

3. zvláštnost a složitost politického, hospodářského a společenského vývoje v Rakousku po druhé světové válce do uzavření státní smlouvy v roce 1955.

Rakouská sociologie tak prozatím představuje spíše okrajovou sféru evropské sociologie ve srovnání s takovými zeměmi, jako je Francie, Anglie nebo i Německá spolková republika, v níž sice některé z uvedených příčin také způsobily přerыв ve vývoji sociologie, ale která se na svých dřívějších bohatých filosofických a sociologických tradicích a s důrazně prosazovaným požadavkem recepce všeho nejlepšího, co přináší americká sociologie a některé směry západoevropské sociologie, rozvinula nepochybně rychleji. Je to patrné jak v dosud nevelkém rozsahu domácí rakouské sociologické produkce a v daleko menším překladatelském ruchu, než je zaznamenáván například v západním Německu, tak v početnosti vědeckých představitelů rakouské sociologie i ve stupni její institucionální. Z nejznámějších představitelů současné rakouské sociologie je nutno jmenovat především Leopolda Rosenmayra, vedoucího Ústavu sociologie na vídeňské univerzitě, Jana Mokre, který založil Ústav empirické sociologie a statistiky na univerzitě ve Štýrském Hradci, a Jana Schaschinga z University v Innsbrucku. Další sociologové pracují v několika

¹ Jistý přehled o rakouské sociologii se podařilo autorům získat během krátké studijní cesty v prosinci 1964

² Rakouský sociolog prof. dr. Leopold Rosenmayr napsal o stavu sociologie na vídeňské univerzitě,

že se zde o sociologii počalo diskutovat a počala být na vysoké škole vykládána s půlstoletým zpožděním ve srovnání s Anglií a Francií (*Ergebnisse, Aufgaben und Ziele der Soziologie an der Wiener Universität*, Oesterreichische Hochschulzeitung, č. 9 z 1. května 1963).

soukromých ústavech, ve Vídeňské dělnické komoře aj., jako například Karel Blecha, Ernst Gehmacher, Hertha Firnbergová, Robert Reichardt a další. Paleta filosofického a metodologického zaměření těchto sociologů je rozmanitá. Uvnitř sociologie převládá empiricko-teoretický směr ve smyslu sociologické teorie budované na empirických datech a „oproštěné“ od filosofie (v západní sociologii se často odlišuje „sociologická teorie“ od „teorie společnosti“), avšak ani sociologie vycházející z křesťanské ideologie není bez zastánců (například nedávno zemřelý August Maria Knoll, profesor University ve Vídni). V pracích představitelů empiricko-teoretického přístupu nalezneme mnohé, co může oplodnit naši vlastní sociologii a dovoluje navázat spolupráci s rakouskými sociology (s níž bylo konec konců již započato). Díla křesťansko-sociálně a pravicově socialisticky orientovaných sociologů pak zaslouží studia proto, abychom poznali, jak sociologie přispívá k tvorbě ideologických hodnot podílejících se na utváření kapitalistického systému v této zemi.

Váhu jednotlivých podmínek, z nichž vyplývá opožděnost současné rakouské sociologie, je nesnadné určit. Mnoho napovídá zejména historie této sociologie od jejích počátků až do dnešní doby. Analýzu však ztěžuje ta okolnost, že v dosavadních pokusech o dějiny rakouské sociologie povětšinou chybí preciznější vystižení vzeb ekonomické, společenské a politické struktury rakouské společnosti v její dynamice a stavu sociologické práce v jednotlivých vývojových etapách této společnosti.³ Nicméně člověku obeznámenému s historií Rakousko-Uherska a pozdější samostatné Rakouské republiky leccos naznačuje již periodizace vývoje rakouské sociologie, obsažená v Rosenmayrově práci *Austrian Sociology-Past and Present*. Autor hovoří o těchto vývojových etapách rakouské sociologie: 1. Prehistorie sociologie v Rakousku, 2. rané systematické popisy rakouské a vídeňské společnosti, 3. počáteční rozkvět sociologie v Rakousku okolo r. 1900, 4. základ sociologie v první polovině 20. století, 5. počátky empirického výzkumu okolo r. 1930, 6. institucionalizace sociologického výzkumu v Rakousku v 50. letech.

Za představitele prvního období Rosenmayr pokládá Ph. W. V. Hoernigka, který se ve svém díle *Oesterreich über alles, wenn es nur will* (první vydání r. 1750) zabývá

vztahem státem řízené a kontrolované ekonomiky a potřebou zlepšování výchovy a vzdělání pracovní síly, formuluje svoji sociální filosofii a program, avšak nepodává ještě vědecký pohled na společenské záležitosti. V druhém období přinášeli sociologické pohledy na rakouskou skutečnost právníci, sociálně kritičtí spisovatelé a statistikové, z posledních zejména sociálně statistická škola, vystupující pod označením „topografové“ a shromažďující data o demografických, ekonomických a sociálně strukturálních problémech v různých částech Rakouska. Podle Rosenmayrova názoru zasluhují ocenění především dva autoři tohoto období — profesor práva a světových dějin na Olomoucké universitě J. Beidtal, který v knize *Geschichte der oesterreichischen Staatsverwaltung* rozebírá vliv administrativního a politického systému rakousko-uherské monarchie na společenský život, a Karl Postl, autor díla *Austria as It Is or Sketches of Continental Courts by an Eye Witness*, vydaného r. 1828 v Londýně. Karl Postl, jenž opustil Rakousko, psal tuto knihu pod jménem Charles Hoalsfield. Je to pokus o sociálně strukturální analýzu s přihlédnutím k problémům migrace. Do třetího období náleží nejenom známí sociologové Ludwig Gumplowitz a Gustav Ratzenhofer (Rosenmayr polemizuje s polskými sociology, kteří Gumplowitz řadí k Polákům), ale spadá sem i založení Sociologické společnosti ve Vídni v r. 1907, o něž se zasloužil Rudolf Goldscheider. Mezi představitele rakouské sociologie tohoto období je počítán také Wilhelm Jerusalem, profesor filosofie na vídeňské universitě, zabývající se v duchu novokantovství společenskými determinacemi myšlení v díle *Soziologie der Erkenntnis* z r. 1909.

Jak bylo řečeno, dnešní rakouská sociologie se převážně napojuje na proud empiricko-teoretické sociologie ve smyslu, který je tomuto pojmu přisuzován v současné západní sociologii. Z hlediska domácích kořenů empirické sociologie, pro níž je zejména od konce druhé světové války hledán v USA a dalších kapitalistických zemích nutný teoretický rámec, má význam především čtvrté a páté období historického vývoje rakouské sociologie. Za počáteční empiricko-sociologické práce je možno pokládat výzkumy bytových poměrů, zpracované vedoucím městské statistické kanceláře Stefanem Sedlaczkem (*Die Wohnver-*

³ V uvedeném článku se L. Rosenmayr zmiňuje o tom, že cílem jeho ústavu je napomoci vytváření sociologických teorií na bázi empirických výzkumů a ukázat právě na vlastním materiálu, jak je možno se dopracovat k zobrazení, modelům a teoriím. V jiné práci (L. Rosenmayr: *Der neue Unterrichtsgegenstand Sozialkunde*, Wien 1965, str. 7) výslovně žádá: „Die Grundlage für die Theoriebildung in der Soziologie ist die Beobachtung und Messung sozialer Verhaltensweisen“. Vedle sociologických teorií tohoto typu existují ovšem i v Rakousku směry, rozvíjející teoretické úvahy o společnosti na filosofické bázi.

⁴ Přehledný nárys dějin rakouské sociologie až k dnešku zpracoval L. Rosenmayr pod názvem *Austrian Sociology — Past and Present (Notes on Some Historical Trends and Present Research Activities)*, Social Sciences Information. Informations sur les Sciences Sociales, březen 1965, Paříž. Některé historické poznámky obsahuje také článek téhož autora — *Ergebnisse, Aufgaben und Ziele der Soziologie an der Wiener Universität*, *Oesterreichische Hochschulzeitung* č. 9, květen 1965. V knize J. S. Roučka *Contemporary Sociology*, vyd. r. 1958 v New Yorku, jsou dva příspěvky k této problematice: Ferdinanda A. Westphalena *Sociology in Austria* a Augusta M. Knolla *Sociology in Austria*.

hältnisse in Wien, 1893) a profesorem ekonomie na universitě ve Vídni Eugenem Philippovichem (*Wohnungsverhältnisse in oesterreichischen Städten* 1900). Nyňější v Rakousku poměrně rozšířenou empirickou orientaci sociologie nábožensství a katolické církve anticipuje Heinrich Svoboda dotazníkovým průzkumem podmínek náboženského života v některých evropských městech z r. 1909. Moderní pracovní metody popsal a prosazoval soukromý docent statistiky na vídeňské universitě Franz Zizek, autor knihy *Soziologie und Statistik* (1912).

Předpoklady rozvoje a současné příčiny přerývu rakouské empiricko-teoretické sociologie souvisejí s činností P. E. Lazarsfelda a skupiny jeho spolupracovníků ve 20. a počátkem 30. let. P. F. Lazarsfeld je spojován většinou s americkou sociologií a na jeho rakouský původ, na počátky jeho vědecké dráhy na domácí půdě a na jeho význam pro rakouskou sociologii se zapomíná. Do určité míry je to přirozené, protože dílo P. F. Lazarsfelda se stalo organickou součástí americké sociologie, ba dokonce je považováno vedle díla Talcotta Parsonse za jeden z nosných pilířů soudobé americké sociologie. S. M. Lipset a N. Smelser napsali, že pokroky ve snaze budovat vědu o společnosti jsou v USA spojeny se jmény Parsons a Lazarsfeld. Přitom je Lazarsfeld mužem technického, ale také metodického rážení, společenského výzkumu plného fantazie, a Parsons mužem teorie, mužem systematických úvah (*Change and Controversy in Recent American Sociology*).

P. F. Lazarsfeld získával první metodické zkušenosti, které později — obohacen o znalosti další — shrnul v díle *The Language of Social Research* (vyd. r. 1955 spolu s M. Rosenbergem), při rozsáhlém empirickém výzkumu životních a společenských podmínek rodin nezaměstnaných, který byl v době světové hospodářské krize prováděn na vídeňském předměstí Marienthal. V čele výzkumu byl pracovní tým Marie Jahodové, Hans Zeisela a Paul L. Lazarsfeld, z jehož spolupráce pak vyšla i publikace *Die Arbeitslosen von Marienthal* (1933 Vídeň, 1960 Allensbach a Bonn). Při tomto výzkumu byla použita řada metod, jako jsou „životní historie“ (life-histories), studium domácích rozpočtů (budget studies), dotazníky, analýzy chování atd. Výzkumníci shromáždili a vyhodnotili množství údajů demografických i statistických dat o členství obyvatel Marienthalu v politických stranách, místních spolecích apod.

Vývoj americké sociologie byl v Rakousku ještě ve 30. letech přerušen. Podle L. Rosenmayra byl základní příčinou nedostatek peněz. P. F. Lazarsfeld pak odešel do USA, kde založil na Columbia University v New Yorku Bureau of Applied Social Research. Vedl výzkum posluchačů rozhlasu, který plánoval již v Rakousku, ale pro nějž doma nenalezl finanční prostředky. Rakouská empirická sociologická škola silně ovlivnila orientaci a metodiku americké sociologie.

Lazarsfeld sám se věnoval nejen výzkumu prostředků masové komunikace, ale také studiu politických představ a postojů. Pracoval na jednom z nejpřednějších amerických sociálně vědeckých projektů *Voting* i na gigantickém výzkumu *The American Soldier* (hlavní vedoucí S. A. Stouffer). Kontinuální vývoj rakouské sociologie byl přerušen také odchodem do zámoří dalších sociologů, jako Hanse Zeisela, Marie Jahodové a Paula Neuratha.

Pro zmíněná období ovšem nejsou charakteristické jen počátky rakouské empirické sociologie. L. Rosenmayer zahrnuje do vývojové linie rakouské sociologie také teoretickou činnost vůdců rakouské sociální demokracie — Karla Kautského, Maxe Adlera a Karla Rennera. Vazba pravicově socialistických teoretických koncepcí a některých směrů současné západní sociologie je patrná například z toho, že západoněmecký sociolog Ralf Dahrendorf čerpal pro svou teorii třídní a sociální struktury podněty právě z prací Karla Rennera. Výslovně prohlašuje, že Renner teoreticky rozvinul teorii moderní třídní struktury a že objasnil vztahy mezi dělnickou třídou a „byrokracií, řídicí průmysl“.

Také katoličtí sociologové — Ernst Karl Winter a August Maria Knoll — tehdy publikovali svá díla (například E. K. Winter: *Sozialmetaphysik der Scholastik*, 1929). Idealistickou sociální filosofii (Ganzheitsphilosophie) prosazoval Othmar Spann v díle *Gesellschaftslehre*, vydaném ve Vídni r. 1933.

Další ránu zasadil rakouské sociologii nacismus. Po anšlusu nemohlo být ani řeči o pokračování v sociologické práci sociálně reformisticky anebo liberalisticky zaměřené. Autoři publikace *Soziologie* (vedoucí René König, vyd. r. 1958 nakl. Fischer Bücherei, Frankfurt nad Mohanem) uvádějí po informacích o rozvoji empirické sociologie v Německu na přelomu 20. a 30. let, že „tento metodicky slibný vývoj byl pak náhle přerušen nacionálním socialismem“, a že „brzy byla kontinuita přerývána také v Rakousku“ (str. 188).

Ani bezprostřední poválečná situace v Rakousku nebyla příznivá sociologické a zejména konkrétní společenskovo-výzkumné práci (mj. zde chyběla „společenská objednávka“). Podle L. Rosenmayra se po roce 1945 i z materiálního hlediska prosazovaly na rakouských vysokých školách především zavedené obory. A mezi nimi sociologie chyběla. Pouze na právnické fakultě university ve Vídni bylo v roce 1946 zřízeno místo profesora-asistenta sociologie, které bylo v roce 1950 přeměněno na místo řádného profesora. Zaujímal je až do své smrti (1963) A. M. Knoll. Z jeho podnětu bylo na vídeňské universitě založeno až v r. 1954 středisko pro společenskovědní výzkum (Sozialwissenschaftliche Forschungsstelle), kterému byla v r. 1961 přičtena další řádná profesura (L. Rosenmayr). Toto středisko je nyní součástí Ústavu sociologie na vídeňské universitě a je institucionálně přičleněno k právnické fakultě.

V současné době se rozvoj rakouské sociologie soustřeďuje převážně na vysoké školy. Studium společenských věd na technických, na lékařských fakultách apod. ovšem prakticky neexistuje.⁵ Pokud jde o studium sociologie v humanitních oborech, je silně ovlivněno tradičním systémem vysokoškolského studia, rozsáhlou autonomií jednotlivých škol, složitými vztahy mezi školami a ministerstvem vyučování i komplikovaným školským zákonodárstvím. O studiu sociologie jakožto předmětu (částečně jako specializace) se dá mluvit na filosofických, popř. právnických fakultách ve Vídni, Štýrském Hradci, Innsbrucku. Ve výstavbě je moderní sociálně ekonomická vysoká škola v Linci, na níž se počítá s výukou sociologie. Vcelku nejsou pozice sociologie v tradičním systému vysokého školství (včetně humanitních fakult) příliš silné. Určité naděje se vkládají do připravované reformy vysokého školství, při níž se počítá i s rozsáhlejším zavedením sociologických specializací a vůbec s promyšlenou relativně jednotnou reformou společenskovědního studia.

Nejrozvinutější je výuka sociologie na vídeňské universitě. Zde pracoviště vedené profesorem Rosenmayrem vychovává cca 180 studentů, z toho 70 v prvním ročníku. Asi 80 % z nich jsou posluchači filosofické fakulty (ti studují sociologii v kombinaci s některým dalším oborem, jako je etnologie, psychologie, sociální dějiny, nejnovější dějiny apod.), 20 % posluchači právnické fakulty (zpravidla v kombinaci s některým oborem ekonomickým). Povinné studium trvá osm semestrů. Výuka se skládá z přednášek a seminářů. Nejdůležitější přednášky a semináře jsou věnovány úvodu do sociologie a hlavním oborům sociologie (sociologie rodiny, sexuality, plodnosti, postavení a úlohy ženy, stáří, velkoměsta, průmyslu a podniku, mládeže, výchovy a vzdělání, malé skupiny, masových komunikačních prostředků, sociální stratifikace, vývojových zemí, politiky, náboženství, práva, vědění). Studijní cíle jsou stanoveny zhruba takto: získání potřebných metodologických znalostí, přehledu o výsledcích jednotlivých výzkumných oborů, přehledu o vzniku a vývoji, vytváření teorií a „vědy o sociologické vědě“. Důraz se klade na metodologii, metodiky a techniky sociologických výzkumů. Studium je velmi přísné. Po absolvování každé přednášky se skládají kolokvia. Pro posluchače jsou vydávány podrobné seznamy povinné a doporučené literatury, přičemž se samozřejmě vyžaduje znalost angličtiny a studium literatury v tomto jazyce. Vzhledem k náročnosti studia trvá absolvování zakončené doktorátem prakticky 5½ až 6 let.

Pracoviště vedené prof. Rosenmayrem je současně základním pedagogickým i vědecko-výzkumným sociologickým pracovištěm vídeňské university. Vedle prof. Rosenmayra na něm pracují tři asistenti a šest dalších spolupracovníků z řad studentů před ukončením doktorátu nebo nedávných absolventů sociologického studia. Poměrně rozsáhlé empirické výzkumy (převážně technikou interviewu) podniká pracoviště za externí spolupráce studentů, kteří plní určené úkoly za nevelkou odměnu.

Hlavním okruhem zájmu pracoviště je sociologie mládeže. Pracuje se například na výzkumech vytváření skupin mezi mládeží, přístupu mládeže k vyššímu vzdělání, studijních výsledků a doby studia u vysokoškoláků, kulturní a jiné činnosti mládeže ve volném čase, spotřeby mládeže, očekávání a představ o cílech u děvčat, vztahu mladých lidí různého pohlaví, organizace mládeže (politické, náboženské), mládeže a demokracie. Kromě toho se Sozialwissenschaftliche Forschungsstelle zabývá sociologií rodinných vztahů a sociologií stáří. Rosenmayr, popř. jeho spolupracovníci publikovali mimo jiné rovněž v oboru sociologie velkoměsta, volného času, průmyslové a podnikové sociologie. Rosenmayr se ve svých publikacích zabývá velmi důkladně problémy výuky sociologie, a zejména dějinami sociologie rakouské i světové. Převážně empirické zaměření pracoviště i výrazné centrální postavení vedoucího vede tedy přes různorodost odstinů k relativně jednotnému vědeckovýzkumnému zaměření a k poměrně vysokému stupni týmové spolupráce. Nejdůležitější publikace a výzkumné práce zpracované na tomto pracovišti jsou tyto:

Statí a brožury:

Wohnverhältnisse und Nachbarschaftsbeziehungen, Eine soziologische Untersuchung städtischen Lebens, in: „Wir wohnen in Wien“, Der Aufbau, Monographie 8, Juli 1956, S. 37—91.

Austrian Sociology — Past and Present. Notes on Some Historical Trends and Present Research Activities, in: Social Sciences Information, Vol. IV, March 1965, p. 85—101.

Der neue Unterrichtsgegenstand Sozialkunde, herausgegeben vom Hauptverband Oesterreichischer Sparkassen, Wien 1965.

Ergebnisse, Aufgaben und Ziele der Soziologie an der Wiener Universität, in: Oesterreichische Hochschulzeitung, Nr. 9, 1. Mai 1965.

Knihy:

L. Rosenmayr: *Geschichte der Jugendforschung in Oesterreich 1914—1931*, hrsg. vom

⁵ Naproti tomu byla rakouskými školními zákony z roku 1962 zavedena povinná výuka předmětu „sociální věda“ do základních středních škol. Počítá se s tím, že vedle demografie, sociální psychologie, politické vědy, některých oblastí práva a etnografie se bude na obsahu tohoto předmětu podstatnou měrou podílet i sociologie. Zajímavé je, že přes podstatnou ideologickou různost se při

zavádění tohoto předmětu řeší některé problémy obdobné našim, např.: nedostatečná spolupráce vysokoškolských pedagogů na přípravě projektu výuky, vztah naučné a morálně výchovné stránky výuky, teoretický a historický charakter výuky, nedostatečná příprava učitelů atd. Podrobnější informace viz: L. Rosenmayr, *Der neue Unterrichtsgegenstand Sozialkunde*, Wien 1965.

Oesterreichischen Institut für Jugendkunde, Wien 1962.

L. Rosenmayr: *Familienbeziehungen und Freizeitgewohnheiten jugendlicher Arbeiter*, Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1963.

L. Rosenmayr und Eva Köckeis: *Umwelt und Familie alter Menschen*, in der Reihe „Soziologische Texte“ des Hermann Luchterhand-Verlags, Neuwied und Berlin 1966 (v tisku).

L. Rosenmayr: *Kulturelle Interessen Jugendlicher*, Gebr. Hollinek, Wien. Juventa-Verlag München 1966 (v tisku).

Vědeckovýzkumné zprávy:

Jugend in Wirtschaft und Gesellschaft, hrsg. vom Österreichischen Institut für Jugendkunde, mimeographiert

Eine Untersuchung an Lehrlingen und Mittelschülern in Österreich:

Band I., *Soziale Gegebenheiten, Ausbildungswege und kulturelles Verhalten* (2 Teile + Tabellenteil), Wien 1962.

Band II., *Lebensziele in der Pubertät*, Wien 1963.

Band III., *Konsum, Besitzstücke und Spargewohnheiten* (2 Teile), Wien 1963.

H. Kreutz: *Jugend: Gruppenbildung und Objektwahl* (2 Bände), Dissertation, Wien 1964.

Referování o obsahu a významu těchto prací, popř. jejich kritické zhodnocení je ovšem záležitostí především specialistů v oboru sociologie mládeže. Zde jen několik nejobecnějších poznámek. Pokud jde o pojetí celkové vědeckovýzkumné práce, je vedle už zmíněného přístupu k otázkám vztahu teorie a empirie příznačné pro toto pracoviště pojetí předmětu sociologie: „Sociologie znamená analýzu sociálního vzájemného působení uvnitř sociálních struktur, přičemž vycházíme z industrializované, popř. industrializující se společnosti.“⁶

V souladu s osvětleným obecným metodologickým přístupem je i zásadní zdůrazňování objektivit a neangažovanosti sociologie, jež ovšem neodmítá mimosociologické aplikace výsledků sociologického výzkumu. V této souvislosti je zajímavé, že Rosenmayr — podobně jako někteří jiní západní sociologové — považuje za nutné na základě empirických výzkumů podtrhnout sociální stratifikaci uvnitř rakouské mládeže a kritizovat mýtus o jednotné mládeži.

Podrobnější informace o výuce a výzkumu v oblasti sociologie na universitách mimo Vídeň se autorům během krátkého pobytu v Rakousku nepodařilo obstarat.

* * *

Nedobudovaný systém výuky a vědecké práce v oboru sociologie je v Rakousku do-

plňován činností některých dalších institucí. Rakousko, pravda, nemá organizaci typu naší akademie věd. Existují však bohaté a zčásti využívané možnosti založení soukromoprávních ústavů různého druhu: od seriózních institucí vytvářených ve spolupráci státu, vědeckých organizací, různých nadací apod., až po instituce založené doslova na „soukromé iniciativě“ a s odpovídající úrovní. Základním omezujícím činitelem jsou tu ovšem materiální prostředky.

Nesporně nejzajímavější a nejvýznamnější mimouniversitní institucí činnou v oboru sociologie je „Institut für Höhere Studien und Wissenschaftliche Forschung in Wien“, ředitel prof. O. Morgenstern, zastupující ředitel vyslanec Fritz Kolb. Tato instituce byla založena z iniciativy amerických vědců rakouského původu (Lazarsfeld, Morgenstern) ve spolupráci Fordovy nadace, rakouského státu a města Vídně. Má k dispozici výtečně adaptovanou a proto moderní budovu s internátem, dobře vybavenou knihovnou, čítárnou, malou strojně početní stanicí, společenskými místnostmi a velký dvůr parkového charakteru. Pod vedením deseti asistentů (zčásti ze zahraničí) a střídající se skupiny významných zahraničních hostujících profesorů je tu školeno padesát (zatím rakouských, později se počítá i se zahraničními) studentů, kteří sem přišli buď hned po absolvování university nebo po určité praxi. Studují tu po dva roky (první běh končí v r. 1966) národní hospodářství — s důrazem na ekonomické aspekty, sociologii — s důrazem na empirický výzkum, politickou vědu — s důrazem na sociologické empirické studium politiky a na spojení s některými aspekty teorie řízení. Učební program sociologie má např. tyto přednášky a semináře: úvod do sociologie, metody sociologického výzkumu, matematika s cvičeními, stratifikace, mobilita, malé skupiny, statistika s cvičeními, průmyslová a podniková sociologie, veřejné mínění, politické chování, modely, masové komunikace, sociologie deviantního chování. Ve všech oborech přednášených v institutu se kromě výuky v seminářích a přednáškách uskutečňuje současně vědeckovýzkumná práce jednotlivců a hlavně skupin na řadě projektů. V sociologii se např. pracuje vědecky v těchto směrech: masové komunikace, sociologie rodiny, sociologie náboženství, některé sociologické aplikace teorie her. Pokud jde o umístění absolventů, počítá se převážně s průmyslem a státními službami (ministerstva), kde mají doplňovat podstatné mezery, jež vznikají v důsledku zastaralé struktury vysokých škol. Ovšem pokud jde o sociology, jsou projevo-
vány určité obavy, zda bude vzhledem k nezrůstatosti aplikované průmyslové sociologie dostatečná poptávka.

Celý institut je od začátku koncipován jako doplněk vysokoškolského systému, a to doplněk, jenž má zároveň kompenzovat ně-

⁶ Citováno z práce L. Rosenmayr: *Der neue Unterrichtsgegenstand Sozialkunde*, Wien 1965, str. 7. Přeložili autoři stati.

které jeho současné nedostatky. F. Kolb ve svém článku *Transacademia*, Forum XII/143, 1965, zdůrazňuje tyto specifické úkoly a rysy institutu: 1. Nebyrokratičnost, schopnost rychlého přizpůsobení nově vznikajícím potřebám. 2. Těsné spojení speciální výuky, vědeckého výzkumu a praxe. Vědecké studie, jež budou na institutu zpracovávány, mají být „blízké skutečnosti“. Institut má usnadnit rovněž přechod pracovníků z praxe do vědy, a naopak. 3. Řešení naléhavých konkrétních problémů národního společenského života. 4. Orientace na nové vědní obory zanedbávané universitami, zejména na obory založené na empirickém výzkumu toho, co jest, na rozdíl od universitních studií, jež jsou z velké části zaměřena na to, co byti má. 5. Operativní spojení s nejvýznamnějšími výsledky zahraniční vědy prostřednictvím pedagogů i literatury. 6. Těsné spojení téhož druhu s vědění evropského Východu. 7. Demokratické vztahy mezi učiteli a studenty, jakožto spolupracovníky. 8. Překonání strnulých hranic mezi vědními obory. Je neobyčejně zajímavé, jak přes závažné ideologické rozdílnosti se prosazuje v kapitalistických i socialistických zemích v určitém stadiu průmyslové vyspělosti velmi obdobná problematika v oblasti výchovy, vzdělání i vědeckovýzkumné práce.

Další mimoakademické instituce, s nimiž se měli autoři zprávy možnost seznámit, se zabývaly v té či oné podobě průmyslovou sociologií. Vcelku vzato je tato sociologická disciplína v Rakousku rozvinuta nepatrně. To platí jak pro průmyslovou sociologii jako vědní a pedagogický obor, tak i pro aplikovaný výzkum pro potřeby praxe.

Daleko nejzajímavější a velmi poučné v této oblasti bylo seznámení s Institut für empirische Sozialforschung, ředitel K. Blecha, vedoucí sociologický pracovník K. Gehmacher. Institut byl založen v roce 1963, nynější název nese od r. 1965. Je to soukromoprávní zařízení, založené společně odbory a Sozialwissenschaftliche Studiengesellschaft. Spolupracuje těsně s odbory, se zestátněným průmyslem a s komorami práce. V nepříliš početném pracovním kolektivu institutu jsou zastoupeni především psychologové a sociologové. Institut má asi 250 spolupracovníků v terénu, kteří pracují za úhradu. Vůbec je celý institut vybudován na komerčních principech v tom smyslu, že platí za práce, jež potřebuje od jiných, a na svou existenci a další činnost si musí vydělávat. Tato okolnost je vedle iniciativy a nadšení spolupracovníků jistě jedním z důležitých motivů neobyčejně všestranné a rozsáhlé činnosti.

Na objednávku odborů, vedení zestátněných i soukromých podniků, státních a komunálních orgánů ústav již provedl nebo provádí desítky empirických sociologických a sociálně psychologických výzkumů pro praktické potřeby. Jejich tematika je nesmírně různorodá a velmi konkrétně spjatá s požadavky praxe. Jmenujme aspoň namátkou některá témata výzkumu: *Rakouské sociální pojištění ve světle veřejného mínění, Vztah*

řidičů k různým značkám benzinu, Problém integrace bývalých horníků do ostatních podniků, Býtová práni mladých manželských párů, Spokojenost s prací a odborová organizovanost zaměstnanců v hotelech a pohostinstvích.

* * *

Z obsahu celé zprávy je zřejmé, že přes celkově nedostatečnou rozvinutost rakouské sociologie můžeme z činnosti jejích nejlepších pracovišť získat nejedno cenné poučení pro naši práci. Naskýtají se samozřejmě různé možnosti vzájemné spolupráce ve formě poznatků, srovnávacích výzkumů, vzájemných studií a přednáškových pobytů pracovníků československých a rakouských institucí apod. Poměrně blízké kulturní prostředí obou zemí i snadná překonatelnost jazykových překážek vytváří dobré podmínky, bude-li tu také vzájemná ochota ke spolupráci. Zdá se, že v této oblasti je možné počítat s pomocí většiny výše uvedených institucí i institucí dalších, specializovaných typu Oesterreichisches Ost- und Südosteuropa Institut, který navazuje na universitní tradice studií východní a jižní Evropy, jimiž prosluly v minulosti university ve Vídni a ve Štýrském Hradci. Tento ústav byl založen ministerstvem vyučování v roce 1958 pod názvem Arbeitsgemeinschaft Ost a pod nynějším označením pracuje od r. 1964. Záměřuje se na výzkumnou práci, publikační a dokumentační činnost, na výuku pro dobrovolné zájemce i na rozvíjení poměrně širokých mezinárodních kontaktů, mj. také se socialistickými zeměmi. Ačkoliv se ústav zabývá zejména problematikou geografickou, národohospodářskou, právní a kulturní, nevyhýbá se v mezinárodních stycích ani jiným oblastem, z nichž především historie, filosofie a sociologie mohou přinést nové poznatky, doplňující obraz o vývoji a životě studovaných zemí (z CSSR byli hosty ústavu dosud hlavně historici a kulturní pracovníci, J. Macek, M. Majerová aj.).

Příznivou okolností je i to, že Vídeň je současně i sídlem Evropského koordinačního centra pro výzkum a dokumentaci v sociálních vědách, s nímž už někteří naši sociologové a ekonomové spolupracují na různých výzkumech (např. *Časový budget a industrializace, Srovnávací studie o rurálním výzkumu v Evropě, Role a očekávání divčích mládeží v rodině a ve společnosti*). V jiných výzkumech by byla spolupráce československých sociologů žádoucí, např. v komparativním výzkumu městské typologie, ve výzkumu výuky studentů z rozvojových zemí atd.

Je jistě žádoucí, aby českoslovenští sociologové postupně „zmapovali“ stav sociologie nejen ve všech socialistických zemích a v hlavních státech kapitalistických, ale také v řadě menších evropských západních států, a vytvořili tak podmínky pro zhodnocení a využití všech poznatků, které mohou být na prospěch rozvoje sociologie marxistické.

Vladimír Cech — Pavel Machonin